

Н. В. Мирна,
к.держ.упр., доцент кафедри права
та європейської інтеграції ХарРІ НАДУ,
м. Харків

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Здійснено аналіз процесу регіоналізації в країнах Європи. Визначено основні відмінності між термінами «регіоналізація» та «регіоналізм». Сформульовано основні сучасні тенденції регіоналізації та їх роль в європейських інтеграційних процесах.

Ключові слова: Європейський Союз, регіоналізація, регіоналізм, регіональний розвиток, регіональна політика, регіон.

Сучасні політичні та економічні процеси у світі характеризуються все більшим впливом двох взаємопроникних тенденцій світового розвитку: глобалізації та регіоналізації. Особливого значення регіоналізація набуває у зв'язку з процесами європейської інтеграції, що вимагає від країн-членів Європейського Союзу вироблення спільних підходів до регіонального розвитку, застосування відповідних механізмів формування та реалізації регіональної політики на загальноєвропейському та національному рівнях.

Хоча процес *регіоналізації* і відбувається здебільшого на національному рівні й сприяє зміцненню субнаціональних зв'язків, а процес *європейської інтеграції* відбувається на наднаціональному рівні, але ці два процеси є взаємопов'язаними і деякою мірою узгоджуються, наприклад, у досягненні консенсусу, що надає адекватну компенсацію інтересам окремих учасників, а також виявляється у конвергенції домовленостей в процесі формування єдиного економічного, монетарного союзу.

Питання, які розкривають сутність процесів інтеграції, регіоналізації та глобалізації посідають чільне місце в наукових дослідженнях як вітчизняних, так й іноземних вчених. Серед них варто відзначити роботи вітчизняних науковців, зокрема О. Білоруса І. Бураковського, А. Гальчинського, Б. Губського, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, В. Рокочої, І. Соколенка, А. Філіпенка, В. Чужикова та ін., а також зарубіжних – Б. Баласса,

О. Бейя, Ю. Борко, Ю. Ваннона, М. Згуровського, М. Іванова, В. Іноземцева, П. Кругмана, М. Максимової, Г. Мюрдаля, Дж. Най, Ю. Шишкова та ін.

Незважаючи на інтерес науковців до вивчення проблем інтеграції та пов'язаних з нею процесів, поза увагою дослідників залишалося питання регіоналізації та її ролі у формуванні сучасних тенденцій світового розвитку.

Метою статті є узагальнення сучасних підходів щодо розкриття сутності процесу європейської регіоналізації та визначення основних етапів його розвитку.

Наприкінці ХХ ст. кількість регіонів різного рівня зростає, а міжнародна структура стає все більш складною. З одного боку, практично усі країни світу в той чи іншій мірі належать до певного міжнародного регіону, хоча частіше приймають участь у діяльності декількох регіональних або субрегіональних структур. З іншого боку, держави також активно задіяні в процесах регіоналізації, розвиваючи внутрішній потенціал власних регіональних суб'єктів. Таким чином, можна виділити два рівня регіоналізації: об'єднання держав, в міжнародні регіони та виділення регіонів в складі тих самих держав.

Регіоналізація часто розуміється як процес послідовних змін у територіальному поділі країни та його законодавчому закріпленні, для якого характерними ознаками виступають деконцентрація, розподіл повноважень всередині єдиної політичної системи та децентралізація.

З поняттям регіоналізація тісно пов'язане поняття *регіоналізм*. «Регіоналізм» – це складне дискусійне поняття, яке досить часто використовують як синонім «регіоналізації», не зважаючи на існуючі суттєві відмінності між ними. «Регіоналізм» відноситься до практики перерозподілу певних владних повноважень центрального уряду з метою надання територіальним інституціям проміжного статусу між центральним та місцевим рівнями; «регіоналізація» відноситься до процесу, за допомогою якого центральні політичні та адміністративні інституції відповідають на регіональні вимоги. Можна припустити, що регіоналізм походить з периферії, а регіоналізація є відповіддю на це з боку центру.

Видатний російський географ Я. Г. Машбіц, визначає «регіоналізм як факт існування в країні районів зі значними природними, господарськими, соціальними та етнокультурними розбіжностями. Але найважливішим у регіоналізмі є те, що населення того, чи іншого району усвідомлює, що він – їхня батьківщина. При цьому мешканці того чи іншого району тісними узами економічного й, насамперед, духовного та культурного чина нерозривно пов'язані з ним [8, с. 27].

Великим тлумачний словник сучасної української мови трактує «регіоналізм» як «підхід до розгляду і вирішення яких-небудь проблем з позиції інтересів регіону» та «регіоналізацію» як «здійснення політики регіоналізму» [2].

Професор Східноукраїнського національного університету Г. П. Щедрова визначає регіоналізм як «урахування національних, економічних, етнополітичних та інших особливостей, притаманних певному регіонові тієї чи іншої країни, політику спрямовану на об'єднання груп певного регіону, залежних одна від одної в економічному, політичному та воєнному аспектах» [9, с. 159].

Слід зазначити, що регіоналізм – це перш за все явище, яке розкриває наявність відповідних адміністративно-територіальних структур з їх особливими етнічними, політичними, соціальними, економічними та іншими відмінностями, що можуть відстоювати та захищати регіональні інтереси у владних інституціях держави. Головне в регіоналізмі – наявність таксономічних ознак, що регулюють відносини між центром та регіонами.

У той же час регіоналізація є процесом становлення та розвитку регіонів, як відповідних суб'єктів нижчого за національний рівень, що мають свою незалежну від центральних державних органів систему виконавчої влади та свої самоврядні інституції. В країнах, де існують повноправні регіони, регіоналізація є процесом, що розкриває прояви такого складного явища, як регіоналізм.

Регіоналізація, як процес становлення та розвитку територіального

утворення, об'єднує у своїй цілісності національні, культурні, економічні, політичні явища з власною специфічною забарвленістю, а також систему відносин, котрі здійснюються між людьми, соціальними групами, політичними утвореннями та владними структурами.

Процеси регіоналізації в Європі набувають інтенсивного розвитку протягом останніх років. Особлива їх активізація відчувається в рамках розвитку європейської інтеграції, яка сама по собі провокує необхідність проведення демократичної етнонаціональної політики та впровадження децентралізації, автономізації як на рівні окремих країн так і на рівні ЄС.

Регіональний вимір має в Європі глибоке історичне коріння. Сам термін «регіоналізм» в європейському минулому був пов'язаний з особами та групами людей, які критикували надмірну централізацію, організацію держави – нації, не ставлячи, проте, під сумнів існування її як такої. У XIX ст. у Франції регіоналізація була виявленням традиціоналізму, прихильники якого визнавали територіальну цілісність держави, але критикували надмірний вплив Парижа та штучний характер створення французьких департаментів. Вони захищали позицію повернення до територіального поділу, який базувався на глибоких історичних коренях.

Пізніше термін почав використовуватись державними службовцями, економістами та військовими стратегами, які говорили про адміністративний, економічний та військовий регіоналізм, маючи на увазі частини держави, значно більші за ті основні одиниці, які звичайно використовувались (провінції Іспанії, Італії або Бельгії та департаменти Франції). У 1950-х та 1960-х рр. цей тип регіоналізації було представлено у вигляді пом'якшеної відповіді правлячих еліт на вимоги периферії. Це знайшло своє відображення у різних гібридних формах політики «передання» влади, як, наприклад, режимах Франко в Іспанії, де Голля у Франції, або лейбористському уряді Великобританії.

Неоднозначність терміну «регіоналізм» із численними можливостями його використання завжди провокували велику кількість дискусій. Протягом тривалого часу він розглядався в контексті руйнівної доктрини, особливо

стосовно держав-націй, які засновані за яacobінською моделлю (Франція, Італія, Іспанія, Бельгія).

У цих краях представники влади (республіканці у Франції після Третьої Республіки, Франко та його прихильники в Іспанії, центральні еліти в Бельгії) вбачали в регіоналізації загрозу, з якою треба було боротися. Попре це регіональні тенденції поступово набували певного визнання в кожній з чотирьох країн. У Франції вдалося об'єднати активістів регіонального руху в рамках такої панівної політичної тенденції, яка не загрожувала єдності держави; в Іспанії та Італії регіоналізація стала певною конституційною гарантією проти диктатури; у Бельгії вона розглядалася як менше зло, порівняно із загрозою можливого розпаду країни. Можливо припустити, що оскільки регіоналізація втратила свій руйнівний характер, вона була відхилена більш радикальними угрупованнями, які прагнули досягти більшого ступеня автономії. Сьогодні уельські та шотландські націоналістичні рухи та іспанські прихильники автономії не готові підтримувати регіоналізацію, в якій вони бачать лише просте технічне регулювання з боку держави, що існує.

Подібні сепаратистські та екстремістські тенденції в деяких країнах Європи і сьогодні спонукають багатьох дослідників вбачати в європейському регіоналізмі небезпечне руйнівне явище. Але слід зазначити, що етнорелігійні та схожі з ними фактори складають лише часткові випадки і вже здебільшого відпрацьований резерв сепаратизму та регіоналізму. Це зумовлено тим, що наведені фактори діють у меншості регіонів Європи, які переважно є не етнорелігійними анклавними, а звичайними адміністративними одиницями в територіальному поділі держави. З іншого боку, поступово зростає розуміння того, що для забезпечення етнорелігійної самобутності в рамках демократичного громадянського суспільства існують інші шляхи, які не пов'язані з терором, ломкою кордонів та руйнуванням держави [3, с. 6].

Розвиток регіональних процесів в Європі призвів до розробки так званої концепції «Європи регіонів», яка визначала місце регіонів в Європі та відображала посилення впливу субнаціональних територіальних спільнот на

процес формування та реалізації спільної соціально-економічної політики в ЄС. Концепція «Європи регіонів» знайшла багато прихильників, але її зміст і трактування досі викликають дискусії як серед науковців так і серед політиків різних рівнів.

Радикальна інтерпретація «Європи регіонів», яка була досить популярною в 1950 – 1960 рр. припускала можливість поступового відмирання національної держави та формування єдиної Європи на базі двох рівнів – наднаціонального та регіонального. Прихильники ідеї єдиної Європи вважали, що в нинішньому вигляді держава-нація є явищем застарілим, та таким, що не має сенсу. Це, насамперед, зумовлено тим, що поступове поглиблення інтеграційних процесів в Європі призвело до суттєвих змін щодо статусу та функцій центральної влади на рівні країн-членів ЄС. З одного боку, інтеграційні процеси спонукають до передання значної частини суверенних повноважень на наднаціональний рівень, а з іншого – поступово посилюють роль регіонів, надаючи їм статусу повноправного актора на міжнародній арені. Тож, на думку, постмодерністів, держава-нація поступово зникає, передаючи свої функції регіонам та транснаціональним компаніям.

Більш стриманою щодо ролі та статусу держави-нації є позиція дослідників, які вважають, що громадянам об'єднаної Європи, як і раніше, дорогі національні інтереси, перш за все політичні, тож, занадто радикальним є ставлення до традиційної національної держави як до минулого. Вони розглядають «Європу регіонів» в контексті *вертикальної інтеграції*, а саме як взаємодію трьох рівнів: *Європейський Союз – національна держава – регіони*. В даному розумінні «Європа регіонів» протистоїть «Європі Батьківщин» де Голя та бюрократичній «Європі інституцій», а європейські регіони розглядаються як автономні політичні актори задіяні в інтеграційних процесах [6].

Особливої уваги, прибічники даного підходу, звертають на дві складові: *зусилля регіонів щодо трансформації національних політичних інститутів*, які відповідають за національну політику в її європейському вимірі, з метою посилення ролі регіонів, а *також безпосередню участь регіонів в процесі*

прийняття рішень в ЄС.

Слід також відмітити, що серед багатьох науковців концепція «Європи регіонів» знайшла підтримку в площині *горизонтальної інтеграції*, яка виражалася в інтенсифікації міжрегіонального співробітництва. Вони зауважували, що державні кордони можуть перешкоджати повноцінному розвитку природних регіонів. За певних умов стимулювання з боку євроструктур та відповідних фондів, відбудеться процес поступового зростання регіонів, які мають прикордонне положення. Горизонтальна інтеграція може бути реалізована з використанням двох підходів: перший полягає у стрімкому зростанні прикордонної економіки через надання конкурентних переваг фірмам, що діють у межах транскордонного співробітництва, другий – у просторовій гармонізації відносин на соціально-культурному рівнях.

Досліджуючи фактори впливу на процеси регіоналізації Європи, представники скандинавської школи світових досліджень Х. Виберг та О. Вевер виділяють чотири основні: зміни в системі європейської безпеки, подальша інтеграція ЄС, об'єднання Німеччини та суперництво між різними регіонами за ресурси та вплив [7, с. 77]. Зважаючи на це, «...і сам регіоналізм в Європі набуває вже не поверхового історично-релігійного, і іншого, глибинного наповнення, сутністю якого є рівень регіонального розвитку та співвідношення потреб та ресурсів окремих регіонів щодо вирішення поставлених перед ними соціально-економічних проблем» [3, с. 8].

Наявність іноді протилежних підходів щодо оцінки впливу та наслідків процесу європейської інтеграції на країни-члени актуалізує дискусію щодо співвідношення загальноєвропейських ціннісних орієнтирів з прагненням регіонів тієї чи іншої країни до самоствердження, можливості забезпечення ними власної культурної та етнорелігійної самобутності, протидії надмірної централізації влади.

Відповідаючи на доволі складне питання щодо сутності європейських цінностей як таких, слід звернутися до Лісабонського договору, в якому зазначено, що Європейський Союз засновано на цінностях поваги людської

гідності, волі, демократії, рівності, правової держави, так само як дотримання прав людини, у тому числі прав людей, що належать до меншості. Ці цінності є загальними для країн-членів у суспільстві, що характеризується плюралізмом, відсутністю дискримінації, терпимістю, справедливістю, солідарністю й рівністю між жінками та чоловіками.

Загальноприйнятні європейські цінності мають встановити та забезпечити почуття ідентифікації та прихильності громадян країн-членів ЄС до так званої європейської сукупності. Тому, як зазначає Жустін Лакруа, цінності мобілізуються для створення справжнього «почуття нас» в європейському масштабі [4].

З іншої точки зору, ідея збереження європейського співтовариства шляхом субстанціалізації європейської ідентичності викликає багато критичних зауважень та навіть побоювань, що нав'язування загальних цінностей громадянам, які цього не хочуть, може бути поштовхом для розпалювання конфлікту усередині суспільства.

Отже, можна припустити, що посилення регіоналізму в Європі та розробка регіональної політики ЄС, що активно запроваджується впродовж останніх років, є своєрідною відповіддю європейців на «інтеграційний тиск», та прагненням знайти рівновагу між загальноєвропейським та особистим виміром ціннісних орієнтирів.

Сучасні тенденції світового розвитку, такі, як глобалізація та інтеграція, зміни в геополітичному просторі, надали нових імпульсів процесу регіоналізації. У першу чергу це стосується країн-членів Європейського Союзу, але під впливом європейського регіоналізму перебувають також країни, які прагнуть у майбутньому приєднатися до ЄС. Поглиблення інтеграційних процесів, розвиток міжрегіонального та транскордонного співробітництва сприяло посиленню ролі регіонів на державному та наднаціональному рівнях. Створення Комітету регіонів як дорадчого органу на рівні ЄС, прийняття Європарламентом Хартії регіоналізму та Європейської хартії місцевого самоврядування є проявом того, що регіональні структури починають

відігравати все більш важливу роль у формування та реалізації спільної європейської політики.

У країнах Центральної та Східної Європи регіональні тенденції набули особливого значення в контексті перспектив приєднання цих країн до ЄС та стали важливою складовою трансформаційних перетворень, спрямованих на подолання тоталітарної спадщини та формування демократичної держави. Безумовно, кожна європейська країна має свій власний досвід регіоналізації, але спільним є позитивний вплив, який виявляється у внутрішній політичній стабільності, розвитку демократії та наближення до європейських стандартів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що регіоналізація є складним, іноді суперечливим явищем, характерним для більшості країн світу. Протягом багатьох років регіоналізація розглядалася переважно як прагнення регіонів тієї чи іншої країни до самоствердження, до збереження власної етнорелігійної самобутності та протидії надмірної централізації влади з боку держави. Дослідження сучасних зарубіжних тенденцій регіоналізації показало, що її процеси органічно пов'язані зі світовими та європейськими процесами інтеграції та глобалізації, де регіони як суб'єкти посідають одне з провідних місць.

Європейська регіоналізація продемонструвала можливість використання її механізмів як дієвих знарядь у демократизації системи владних відносин через запровадження децентралізації, деконцентрації влади та принципу субсидіарності. Ці компоненти європейської регіоналізації мають виключне значення для широкого запровадження європейського досвіду в умовах українського соціуму, враховуючи власні етнонаціональні, ментальні та культурологічні особливості.

Список використаних джерел:

1. Бусыгина И. М. Концептуальные основы европейского регионализма / И. М. Бусыгина // Регионы и регионализм на Западе и в России. – М. : Институт Европы, 2001. – 271 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1020 с.
3. Иванов И. Европа регионов / И. Иванов // Мировая экономика и междунар.

отношения. – 1997. – № 9. – С. 6.

4. *Лакруа Ж.* Чи потребує Європа загальних цінностей? Важливість ліберальної парадигми для осмислення політичної ідентичності Європейського Союзу / Ж. Лакруа. – Режим доступу : http://rethinkingdemocracy.org.ua/themes/Lacroix_ukr.html.

5. *Сухенко В. В.* Питання транскордонного співробітництва у регіональній політиці Європейського Союзу: теоретичний аспект / В. В. Сухенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 22. – С. 78–80.

6. Регіоналізація і вибори як засоби удосконалення владних відносин в Україні: теорія і практика : монографія / В. В. Лісничий, В. О. Грищенко, О. В. Радченко та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ УАДУ «Магістр», 2003. – 580 с.

7. *Сергунин А. А.* Регионализация России: роль международных факторов / А. А. Сергунин // Полис. – 1999. – № 3. – С. 76–88.

8. *Чистобаев А. И.* Регионоведение : учеб. для вузов / А. И. Чистобаев. – М. : Гардарики, 2000. – С. 27.

9. *Щедрова Г. П.* Особливості формування регіональної політики на сучасному етапі / Г. П. Щедрова // Регіональна політика в Україні: стан та перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Х., 2000. – С. 159-160.

Myrna N. V. Modern Tendencies of Regionalization and their Role in European Integration Process.

Analysis of the regionalization process in the European countries has been done. A basic difference between the terms «regionalization» and «regionalism» has been determined. Modern tendencies of regionalization and their role in the European integration process have been formulated.

Key words: European Union, regionalization, regionalism, regional development, regional policy, region.

Мирная Н. В. Современные тенденции регионализации и их роль в европейских интеграционных процессах.

Проведен анализ процесса регионализации в странах Европы. Определены основные отличия терминов «регионализация» и «регионализм». Сформулированы основные современные тенденции регионализации и их роль в европейских интеграционных процессах.

Ключевые слова: Европейский Союз, регионализация, регионализм, региональное развитие, региональная политика, регион.